

הלכות חנוכה

הלכות ומנהגים לימי החנוכה

"כשנכנסו יוונים להיכל (בזמן בית שני) טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בהותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה" (גמרא מסכת שבת דף כא ע"ב)

הלל והודאה

- **על הניסים** – "כל שמונת ימי חנוכה אומר 'על הניסים'. בברכת המזון – בברכת הארץ, ובתפלה – בברכת מודים" (ש"ע ס"ו תרפ"ב). שכן לומר 'על הניסים': נזכר לפני שסיים את הברכה – יחזור, הזכיר שם ה' שבסיים הברכה – לא יחזור (שם), וטוב שיאמר 'על הניסים' בסיום התפילה אחר 'אלוקי נצור' קודם יהיו לרצון השני, וכן בסוף ברכת המזון יחד עם 'הרחמן' יאמר: "הרחמן הוא יעשה ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו" וכו' (רמ"א ומשנ"ב שם).
- **הלל שלם עם ברכה** – "כל שמונת ימי חנוכה גומרים את הלל" עם ברכה (גם לשיטת הספרדים) (ש"ע ס"ו תרפג). מפני שהנס הלך והתגדל בכל יום, ולכן בכל יום נוסף נר חדש (בית יוסף).
- **"ויזהר בהלל של חנוכה**, כי אפילו בחג המצות אין אומרים הלל גמור, וכאן אומרים הלל גמור שמונה ימים, **על כן יאמר אותו בכוונה ובשמחה רבה**" (בן איש חי וישב אות כח).
- **איסור תענית והספד** – ימי חנוכה הם ימי שמחה, הלל והודאה, לפיכך אסור להתענות בהם, ואפילו מי שיש לו אזכרה על אביו או אמו לא יתענה. כמו כן אסור להספיד בהם, בין הספד בשעת הלוויה, או באזכרה במלאות שבעה או שלושים, רק אם המת תלמיד חכם מותר להספידו בפניו בזמן ההלוויה (ש"ע ורמ"א ס"ו תר"ע ס"א, ג).
- **קריאת התורה** – תקנו לקרוא בפרשת נשא – בקורבנות הנשיאים שהביאו בימי חנוכה המשכן, לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו (משנ"ב). בכל יום קוראים נשיא אחד, וביום השמיני מתחילים לקרוא בנשיא השמיני ומסיימים אחר פרשת הנרות שבתחילת פרשת בהעלותך (ש"ע תרפ"ד, א).

סעודות חנוכה

- **ריבוי סעודות** – מה שמרבים בחנוכה בסעודות "הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה" אלא להלל והודאה (ש"ע ס"ו תרע"א). והטעם ששונה חנוכה מפורים, משום שבפורים היתה הגזירה גם על הגוף, לכן כשניצלו קבעו להלל ולשבח גם במשתה ושמחה, **אולם בחנוכה הגזירה היתה רק על הרוח להמיר דתם**, ולכן כשניצלו קבעו להלל והודאה בתפילה וברכת המזון (משנ"ב שם סק"ו).
- **מסיבות חנוכה** – "יש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום שבאותם הימים היה חנוכה המזבח. ונוהגים לומר זמירות

ותשבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה" (רמ"א ס"ו תר"ע ס"ב). **לכן חשוב מאוד שבכל מסיבת חנוכה שמזדמן לנו להיות שותפים בה, על כל אחד ואחת לדאוג לכך שהיו שירות ותשבחות' על הנס בהלל והודאה לה' יתברך.**

מנהגי ישראל בחנוכה

- **איסור עשיית מלאכה לנשים** – "נוהגת הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות (והוא משך זמן של חצי שעה משעת הדלקת הנרות (משנ"ב)) ויש מי שאומר שאין להקל להם" (ש"ע ס"ו תר"ע ס"א). דווקא נשים נהגו בזה לפי שנעשה הנס על ידם, על ידי יהודית בתו של יוחנן כהן גדול (משנ"ב שם). המנהג להימנע דווקא ממלאכות שאסורות בחול המועד, כגון כיבוס, גיהוץ, תפירה וכיוצא בזה, אבל לבשל ולטגן מותר, וכן אם יש הפסד כספי מותר (הגר"ש וואזנר, הגר"ח קנייבסקי, הגר"נ קרליץ).
- **צדקה** – מרבים בצדקה, כי ימים אלה מסוגלים לתקן בהם פגמי הנפש על ידי הצדקה (קיצור ש"ע קלט, א).
- **סופגניות** – נוהגים לאכול בחנוכה סופגניות מטוגנות בשמן, זכר לנס השמן של המנורה (רבנו מיימון אביו של הרמב"ם). להלכה המנהג לברך על סופגניות בתחילה מזונות ולבסוף על המחיה (ש"ע ורמ"א ס"ו קסח ס"ג), ואפילו אם אוכל מהם שיעור קביעות סעודה (משנ"ב שם סקנ"ז, סקע"ה. כה"ח שם סקק"ז). ואם אוכל מהם לקינוח בסוף הסעודה אין הפת פוטר את אותם וצריך לברך מזונות (אע"פ שב'ליתן עבה, מ"מ יש בהם מילוי ריבה וגם מטוגנות בשמן עמוק), ויותר טוב לא לברך עליהם בתוך הסעודה אלא לאחר ברכת המזון (עיין ביאור הלכה שם ד"ה וירא שמים).
- **מאכלי גבינה** – "י"א (כלבו ור"ן) שיש לאכול גבינה בחנוכה, לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית (בתו של יוחנן כהן גדול) את האויב" (רמ"א ס"ו תרע"ב). וחלב רומז בראשי תיבות לשלשה מצוות שגזרו היונים: **חודש, שבת, מילה** (בן איש חי).
- **משחק בסביבון** – כתב בספר בני יששכר (כסליו מאמר ב, אות כה, בהגה) שמנהג המשחק בסביבון, מנהג אבותינו כתורה הוא, ויש רמזים גדולים בסביבון עצמו (ד' פאות הסביבון הסובבים סביב נקודה ממצעית, כנגד ד' מלכויות הסובבות סביב המרכז שהוא ישראל) ובאותיות הכתובות עליו (נגה"ש (נס גדול היה שם) - עולה גימטריא משי"ח, וביאר כיצד כל אות רומזת לאחת מד' מלכויות). וכן נהג **החתם סופר** (מנהגי חת"ס פ"ה) שכך מעידים עליו שבאחד מלילות חנוכה היה משחק בסביבון כמנהג ישראל.

"אין להקל בשום מנהג אפילו מנהג קל ... ופשט המנהג לעשות סופגניות ... והוא מנהג הקדמונים משום שהם מטוגנים בשמן זכר לנס ... וכתב רבינו ניסים במגילת סתרים כי בכל מנהגי האומה אין לבזותם ... ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא" (רבינו מיימון אביו של הרמב"ם בפירושו על ענין חנוכה)

מהלכות הדלקת נרות חנוכה

"סגולה לשמירה – לומר כל לילה אחר הדלקת נר חנוכה שבע פעמים "יהי נעם" וכו' ומזמור "יושב בסתר" וכו' (בן איש חי)

- **במסיבות חנוכה ובמקומות ציבוריים – לדעת הרבה פוסקים אין לברך על הדלקת נרות חנוכה במקומות אלו, שרק בבית הכנסת נהגו להדליק עם ברכה זכר למנורה שבמקדש (מנחת יצחק, ציץ אליעזר, שבט הלוי, הגרש"ז אויירבך, הגר"ש אלישיב, הגר"ק, הגר"ח קנייבסקי).** **אמנם יש סוברים** שהמדליק בברכה יש לו על מה לסמוך, שעיקר הטעם שנהגו להדליק בבית הכנסת כדי לפרסם הנס בהידור, וטוב שישתדלו להתפלל שם ערבית אך אינו מעכב (הגר"ע יוסף יב"א ח"ז סי' נז, ילקו" קיצוש"ע תרע"א ט, הגר"ש ישראלי), ובפרט אם נמצאים שם יהודים אשר לא הדליקו ולא שמעו הדלקה בברכה (אז נדברו ח"ה, לז).

זמן ההדלקה

- **לכתחילה – ראוי ונכון להדליק בזמן וזו המצווה כתיקנה, וזריזים מקדימים למצוות, ויכין את הנרות מבעוד יום.** למנהג הספרדים ורוב האשכנזים מדליקים בצאת הכוכבים (ש"ע סי' תרעב סע"א). יש אשכנזים שנוהגים להדליק בשקיעה (גר"א), ויש שנוהגים אחר השקיעה סמוך לצאת הכוכבים (הגר"א שפירא).
- **מלאכה ואכילה קודם הדלקה –** חצי שעה קודם זמן ההדלקה לא יתחיל שום מלאכה ולא יאכל עד שידליק (משנ"ב תרעב סק"י), מותר לאכול לחם פחות מכביצה ופירות (ש"ע סי' רלב), מי שחייב להמשיך בעבודה מ"מ יזהר לא לאכול אכילת קבע.
- **אם האשה חוזרת מאוחר –** אפשר להמתין עם ההדלקה עד שהאשה תגיעה משום שלום בית (גר"ש וזנר, הגר"ב צ אבא שאול).
- **בערב שבת –** מדליקים נר חנוכה לפני הדלקת נרות שבת (ש"ע סי' תרעט), וישים שמן בשיעור שידלקו הנרות עד חצי שעה אחר צאת הכוכבים (משנ"ב). לכתחילה טוב להתפלל מנחה קודם שידליק (משנ"ב, בן איש חי), ואם אין לו מנין אלא לאחר ההדלקה, לא יתפלל ביחיד אלא ידליק ואחר כך יתפלל במנין (אליה רבה סק"א, הגר"ש אלישיב, הגר"ע יוסף).
- **במוצאי שבת –** למנהג הספרדים – מבדילים תחילה ואחר כך מדליקים מיד (ט"ז, בן איש חי, כה"ח). למנהג האשכנזים – בבית הכנסת מדליקים ואחר כך מבדילים, אבל בבית אין עדיפות מה להקדים (משנ"ב סי' תרפ"א סק"ג), ולמעשה נתפשט המנהג בכל קהילות ישראל להבדיל קודם (שדי חמד, ערוך השולחן, חז"א, פסקי תשובות), ורק הפרושים בירושלים נהגו להדליק קודם ואחר כך להבדיל (גר"א, ח"י אדם, גר"מ טיקוצ'נסקי).
- **כשיוצאים למסיבת חנוכה וחוזרים באותו לילה –** אם יוצאים לפני שקיעה וחוזרים מאוחר כשאין בחוץ עוברים ושבים, עדיף למנות שליח שידליק את החנוכה שלהם בזמן פתוח ביתם (גרש"ז אויירבך, גר"ש אלישיב). אם אין להם שליח, ידליקו מאוחר כשיחזרו, ודווקא אם בני הבית ערים (משנ"ב תרע"ב, יא), ולפחות יהיו שנים ערים, המדליק ועוד אחד (ערוה"ש, בא"ח). בלית שום ברירה ניתן להדליק בברכה כבר מפלג המנחה קודם שיצאו (ש"ע תרע"ב, א).

החייבים בהדלקה

- **חובה על כל אחד ואפילו עני –** "צריך ליהדר מאד בהדלקת נרות חנוכה ווהרגיל בנר זוכה לבנים תלמידי חכמים (גמרא), ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן" (ש"ע סי' תרע"א סע"א), והכל משום פרסום הנס (משנ"ב).
- **עיקר המצוה והידור – עיקר מצות הדלקת נר חנוכה –** נר אחד לכל הבית בכל יום מימי החנוכה. **המהדרין –** נהגו להדליק נר לכל אחד מבני הבית הגדולים בכל יום מימי החנוכה. אך **המהדרין מן המהדרין –** מדליקים נרות לפי מספר הימים, וכשיטת בית הלל הסוברים שבליילה הראשון מדליק נר אחד, ומהלילה השני ואילך מוסיף והולך עוד נר בכל לילה לפי מספר הימים (גמ' שבת כא:).
- **מהדרין מן המהדרין –** נהגו כל ישראל להדליק כמנהג המהדרין מן המהדרין (ש"ע סי' תרע"א סע"ב). נחלקו המנהגים כיצד לקיים בפועל "מהדרין מן המהדרין": **מנהג הספרדים –** רק בעל הבית מדליק, ועיקר ההידור שידליקו נרות לפי מספר הימים (ש"ע שם). קטנים הרוצים להדליק בעצמם ישמעו את הברכות מבעל הבית וידליקו בחדר אחר. **מנהג האשכנזים –** כל אחד מבני הבית מדליק בברכה חנוכה משלו ומספר הנרות לפי מספר הימים (רמ"א שם).
- **נשים –** אם אין איש בבית גם נשים חייבות להדליק בברכה (ש"ע סי' תרע"ה סע"ג). אולם אשה נשואה אינה מדליקה, שהדלקת בעלה נחשבת כהדלקה שלה, משום שאשתו כגופו (משנ"ב שם סק"ט). וכן למנהג האשכנזים שכל אחד מבני הבית מדליק, נשים אינם חייבות, אך אם רוצות יכולות להדליק בברכה (משנ"ב סי' תרע"ה סק"ט).
- **בבית הכנסת –** נהגו להדליק נרות חנוכה עם ברכה בבית הכנסת, כדי לפרסם הנס יותר, ונוהגים להניח החנוכה בצד דרום של בית הכנסת, בדומה למקומה של המנורה במקדש.
- **בעת ההדלקה בבית הכנסת צריכים להיות נוכחים עשרה בני אדם לפחות.** אם עוד לא התקבצו שם עשרה אנשים: **"יא –** שיברך כיון שאחר כך יבואו עשרה (משנ"ב סי' תרע"א סק"מ"ז, בה"ל שם), **וי"א –** שלא יברך (מור וקציעה, כה"ח). למעשה אם אי אפשר לדחות את ההדלקה, כגון בערב שבת – נהגו להדליק עם ברכה (פ"ת תרע"א טו, ילקו" מועדים עמ' רד), וכן אם יש עשרה יחד עם נשים וקטנים – בכל ענין יברך (רב פעלים, ילקו").
- **אין יוצאים ידי חובה בהדלקה שבבית כנסת, ואפילו מי שהדליק את הנרות בבית הכנסת בברכה, עליו לחזור להדליק בביתו בברכה (ש"ע ורמ"א סי' תרע"א סע"ז). ומכל מקום ביום הראשון לא יחזור ויברך ברכת "שהחיינו" (ולשיטת הגר"ע יוסף יחוו"ד ח"ב סי' עז) אף אין לחזור ולברך "שעשה ניסים" בכל שמונת ימי חנוכה, אלא אם כן מדליק להוציא אשתו ובני ביתו שאז חוזר ומברך את כל הברכות (משנ"ב שם סק"מ"ה).**

- **הנוסעים לשבת: בערב שבת** – ידליקו במקום שמתארחים בו (למנהג הספרדים ישתתפו בפרוטה עם בעל הבית, למנהג האשכנזים יכולים להדליק חנוכיה משלהם בברכה). **במצאי שבת** – יכולים להדליק במקום שמתארחים בו ובפרט אם מתאחרים לצאת, ויש שכתבו להדליק דווקא בבית איפה שישן.
- **מקום ההדלקה**
 - **הדלקה בפתח הבית** – עיקר תקנת חז"ל היתה להדליק בפתח הבית כלפי חוץ, בטפח הסמוך לפתח, בצד שמאל, כדי שתהיה מזוזה מימין וחנוכיה משמאל. מניח החנוכיה למעלה משלשה טפחים, ומצוה להניחה למטה מעשרה טפחים (שו"ע ס' תרע"א ס"ו). בשעת הסכנה הדליקו בתוך הבית, וגם היום יש נוהגים עדיין להדליק בתוך הבית מכמה סיבות (עיין פסקי תשובות שם).
 - **הדלקה בפתח החצר או הבנין** – אם יש חצר לבית מניח בפתח החצר (שו"ע ס' תרע"א ס"ה). יש אומרים – שבימינו שאין החצר משמשת אלא למעבר או לגינה, אין להדליק בפתח החצר, וכל שכן שאין להדליק בפתח הבנין, וידליק בחלון (חזון איש, הרב בן ציון אבא שאול), אולם יש אומרים – שאף בימינו עדיף להדליק בפתח החצר והוא הדין בפתח הבנין (גרי"ז מבריסק, גרש"ז אויברך, גרי"ש אלישיב).
 - **הדלקה בחלון הפונה לרחוב** – עדיף להדליק בפתח החלון הפונה לרחוב אפילו אם גבוה מ' טפחים, מלהניח בפתח הבית אם אינו נראה טוב ברחוב, שכך יהיה יותר פרסום הנס (שעה"צ ס' תרע"א סק"ל). מי שדירתו נמצאת בקומה שלמעלה מעשרים אמה מהרחוב, יש אומרים – שפרסום הנס דווקא לעוברים ברחוב, ולכן ידליק בפתח הבנין (שעה"צ שם סקמ"ב, גרש"ז"א, גרי"ש"א) או בפתח ביתו (גר"נ קרליץ), אולם יש אומרים – שניתן להדליק בחלון כנגד אלו שגרים בקומה מולו (שבט הלוי ד, סה).
- **אופן ההדלקה**
 - **ברכות** – ביום הראשון מברך שלש ברכות: להדליק נר, שעשה ניסים ושהחיינו. בשאר הימים אינו מברך שהחיינו. יש להקפיד על נוסח הברכה – "להדליק נר חנוכה" (ראשי תיבות נח"ל שהוא שם קדוש – נוצר חסד לאלפים. נפשנו חיכתה לה), ויש אשכנזים שמברכים – "להדליק נר של חנוכה" (ראשי תיבות שלח"ן).
 - **שכח לברך** – אם נזכר באמצע ההדלקה יכול עדיין לברך את כל הברכות, אבל אם נזכר לאחר ההדלקה יברך רק שעשה ניסים ושהחיינו (משנ"ב ס' תרע"א סק"ד).
- **מתחיל בשמאל ופונה לימין** – בלילה הראשון יתחיל להדליק בנר היותר ימיני, ובלילה השני יוסיף נר סמוך לראשון משמאל, יברך על הנוסף ויפנה לצד ימין, וכן בשאר הימים מתחיל בנר השמאלי ופונה לימין (שו"ע ס' תרע"ו ס"ה).
- **אם כבו הנרות אחרי שהדליק** – אינו חייב להדליק שוב, ואפילו כבו בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום (שו"ע ס' תרע"ג ס"ב). ומכל מקום ראוי להחמיר להדליק שוב ובפרט בערב שבת קודם קבלת שבת (משנ"ב שם סק"ז). ואם קיבל שבת וחבירו עדיין לא קיבל מותר לומר לו שידליק (שם).
- **אסור להשתמש לאור הנרות** – כל שימוש אסור אפילו שימוש עראי ואפילו לצורך מצוה (שו"ע ס' תרע"ג ס"א).
- **שמן או שעוה** – כל השמנים כשרים לנר חנוכה (שו"ע ס' תרע"ג ס"א), ומצוה מן המובחר בשמן זית (רמ"א שם). ואם אין שמן זית מצוי מצוה להדליק בשמן שאורז ונקי, ונוהגים להדליק בנרות שעוה כי אורן צלול כמו שמן (רמ"א שם). יש אומרים שמכל מקום מצוה בשל שמן יותר משל שעוה שעל ידי השמן נעשה הנס (משנ"ב שם סק"ד), ויש חולקים (מצות ראי"ה שם).
- **שמן שאינו ראוי לאכילה** – אם אינו ראוי לאכילה בגלל שהוא מר, דעת רוב הפוסקים שמתיר להדליק בו. אך אם אינו ראוי לאכילה בגלל שהיה מונח מתחת למיטה שישן עליה אדם, יש מתירים (הרב עובדיה יוסף, הגרי"ש אלישיב, הגר"נ קרליץ), ויש אוסרים, שכיון ששורה עליו רוח רעה מאוס למצוה (בן איש חי, כף החיים, גר"ח קנייבסקי).
- **להדליק בגז או בחשמל** – הסכמת רוב ככל הפוסקים שפשוט שאין להדליק בגז או בחשמל (כיון שלא היו בזמן שתקנו חז"ל את המצוה, וגם שנה אינו אלא על פתילה ואש, ובנוסף אין זה נר אלא אבוקה, ועוד חששות), אך אם אין לו בשום אופן במה להדליק ידליק בהם בלי ברכה (מצות ראי"ה שם, יבי"א ח"ג ס' לה).
- **שמן קדוש בקדושת שביעית** – יש אוסרים להדליק בו נרות חנוכה, מפני שאסור ליהנות מאור נרות חנוכה, ושמן של שביעית ניתן להנאה ולא להפסד (רידב"ז, אמרי יושר, תורת הארץ, הגרי"מ טיקוצינסקי, חזו"א, משפטי ארץ כד ח), ויש מתירים כיון שהוא לצורך מצוה (מהר"ש ענגיל, מנחת שלמה, אור לציון). להלכה אם אין לו שמן אחר, או אפילו יש לו רק נרות שעוה ורוצה לקיים מצוה מן המובחר להדליק בשמן, יכול להדליק בשמן של שביעית (מאמר מרדכי שביעית ח"א פרק יד, ילקוט יוסף שביעית פרק י"ו ע"ד), ומותר אפילו אם נותן שמן כמידת המדליקים למהדרין יותר מחצי שעה (מאמר מרדכי ח"ב ס"ו ע"ד).

"כמו שיש בכלל, כך יש בכל איש ישראל בפרט ... לכן צריכים בחנוכה לחדש עול מלכותו יתברך, ובנקל יותר לבוא לטהרה, כמו שכתוב "רבים ביד מעטים", שבנקודה מועטת יכולים עכשיו לגבור נגדם" (שפת אמת לחנוכה, שנת תרל"ט)

יהי רצון שה' יתברך יעשה עמנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, "ישראל נושע בה' תשועת עולמים". ונזכה לראות בהדלקת נרות המנורה בבית קדשנו ותפארתינו, בבוא אלינו משיח צדקנו. וכמו שרמזו דורשי רשומות, משי"ח, ראשי תיבות, מדליקים שימונת ימי ח'נוכה. במהרה בימינו אמן. (יביע אומר חלק ז' או"ח ס' נז)